

Klassieke Olympiaden 2018-2019

Pensum Latijn

Ronde 2

Inleiding

In 1417 wordt het werk *De rerum natura* (Over de natuur der dingen) door de humanist Poggio Bracciolini in een Duits klooster herontdekt. Het leerdicht van Lucretius werd tot dan toe als verloren beschouwd, zoals dat van vele andere epicuristen.

Over het leven van Lucretius weten we vrij weinig. Het is zelfs gissen naar zijn precieze geboorte- en sterftejaar, maar aangenomen wordt dat hij begin eerste eeuw v. Chr. werd geboren en rond 50 v. Chr. stierf. Hij moet een degelijke Romeinse opvoeding genoten hebben gezien zijn kennis van de Griekse en Romeinse literatuur. Hij kende het leven in Rome, maar was ook goed op de hoogte van het leven op het platteland. Dat laatste suggereert dan weer dat hij niet altijd in Rome woonde.

Lucretius was een epicureïsch filosoof en schreef een leerdicht in zes boeken in dactylische hexameters. Hierin volgt hij de theorieën van de Griekse filosoof Epicurus. Centraal in het gedicht staat de atoomtheorie van hun voorganger Democritus: alles bestaat uit ondeelbare deeltjes, zelfs de ziel. In bijna 7.500 verzen probeert Lucretius zijn lezer te bevrijden van de angst voor de goden en de dood. Voor meer informatie over de filosofie van Epicurus, zie: <https://www.youtube.com/watch?v=v7CqiSO2GE0>.

In *De rerum natura* stelt Lucretius dat niets is ontstaan uit het niets en evenmin is terug te leiden tot het niets. Het universum bestaat uit een oneindige leegte met een ontelbaar aantal deeltjes die ondeelbaar zijn. Na de behandeling en weerlegging van concurrerende filosofieën, zoals de presocraten en de stoa, zet hij uiteen dat de atoomtheorie ook van toepassing is op de mens. Hij waarschuwt voor de onbetrouwbaarheid van onze waarnemingen en het gevaar van liefde. Hij sluit zijn werk af met de verklaring van bijzondere meteorologische verschijnselen vanuit de filosofie, extreme weersomstandigheden die niet te maken hebben met een goddelijk ingrijpen. Bekend is tenslotte zijn *reductio ad absurdum* waarin hij een onjuiste opvatting tot het absurde doortrekt: zo zou angst voor de dood zelfs kunnen leiden tot zelfmoord.

In boek vijf, waaruit dit pensum genomen is, behandelt hij het leven en gaat hij uitvoerig in op het ontstaan van de aarde met de zon en de maan enerzijds en planten en dieren anderzijds. De wereld is volgens Lucretius niet door de goden geschapen en de goden bemoeien zich niet met de sterfelijke wezens. In de onderstaande tekst vertelt Lucretius over het harde bestaan van de oermens en de ontwikkeling naar een eerste vorm van een sociale samenleving. Het ontstaan van de taal is daarin een onmisbare factor.

Tekst

Nec nimio tum plus quam nunc mortalia saecula

dulcia linquebant lamentis lumina vitae.

990 Unus enim tum quisque magis deprensus eorum

paup'ula viva feris praebebat, dentibus haustus,

et nemora ac montis gemitu silvasque replebat

viva videns vivo sepeliri viscera busto.

At quos effugium servarat corpore adeso,

995 posterius tremulas super ulcera taetra tenentes

palmas horriferas accibant vocibus Orcum,

doneque eos vita privarant vermina saeva

expertis opis, ignaros quid vulnera vellent.

At non multa virum sub signis milia ducta

1000 una dies dabat exitio nec turbida ponti

aequora lidebant navis ad saxa virosque.

Sed temere incassum frustra mare saepe coortum
saevibat leviterque minas ponebat inanis,
nec poterat quemquam placidi pellacia ponti
1005 subdola pellicere in fraudem ridentibus undis:
improba navigii ratio tum caeca iacebat.
Tum penuria deinde cibi languentia leto
membra dabat, contra nunc rerum copia mersat.
Illi imprudentes ipsi sibi saepe venenum
1010 vergebant, nunc dant aliis sollertius ipsi.
Inde casas postquam ac pellis ignemque pararunt
et mulier coniuncta viro concessit in unum
concubitum, prolemque ex se videre creatam,
tum genus humanum primum mollescere coepit.
1015 Ignis enim curavit ut alsia corpora frigus
non ita iam possent caeli sub tegmine ferre,
et Venus imminuit viris puerique parentum
blanditiis facile ingenium fregere superbum.
Tunc et amicitiam coeperunt iungere aventes
1020 finitimi inter se nec laedere nec violari,
et pueros commendarunt muliebrique saeculum,
vocibus et gestu cum balbe significarent
imbecillorum esse aequum misererier omnis.
Nec tamen omnimodis poterat concordia gigni,
1025 sed bona magnaue pars servabat foedera caste;

aut genus humanum iam tum foret omne peremptum
nec potuisset adhuc perducere saecula propago.

Het ontstaan van taal

- At varios linguae sonitus natura subegit
mittere et utilitas expressit nomina rerum,
1030 non alia longe ratione atque ipsa videtur
protrahere ad gestum pueros infantia linguae,
cum facit ut digito quae sint praesentia monstrent.
Sentit enim vis quisque suas quoad possit abuti:
cornua nata prius vitulo quam frontibus exstent,
1035 illis iratus petit atque infestus inurget;
at catuli pantherarum scymnique leonum
unguibus ac pedibus iam tum morsuque repugnant,
vix etiam cum sunt dentes unguisque creati;
aliturum porro genus alis omne videmus
1040 fidere et a pinnis tremulum petere auxiliatum.
Proinde putare aliquem tum nomina distribuisse
rebus et inde homines didicisse vocabula prima,
desiperest. Nam cur hic posset cuncta notare
vocibus et varios sonitus emittere linguae,
1045 tempore eodem alii facere id non quisque putentur?
Praeterea si non alii quoque vocibus usi
inter se fuerant, unde insita notities est

utilitatis et unde data est huic prima potestas,
quid vellet facere ut sciret animoque videret?

1050 Cogere item pluris unus victosque domare
non poterat, rerum ut perdiscere nomina vellent.
Nec ratione docere ulla suadereque surdis,
quid sit opus facto, facilest; neque enim paterentur
Nec ratione ulla sibi ferrent amplius auris

1055 vocis inauditos sonitus obtundere frustra.
Postremo quid in hac mirabile tantoperest re,
si genus humanum, cui vox et lingua vigeret,
pro vario sensu varia res voce notaret?
Cum pecudes mutae, cum denique saecla ferarum

1060 dissimilis soleant voces variasque ciere,
cum metus aut dolor est et cum iam gaudia gliscunt.
Quippe etenim licet id rebus cognoscere apertis.
Irritata canum cum primum magna Molossum
mollia ricta fremunt duros nudantia dentis,

1065 longe alio sonitu rabies restricta minatur,
et cum iam latrant et vocibus omnia complent.
At catulos blande cum lingua lambere temptant
aut ubi eos iactant pedibus morsuque petentes
suspensis teneros imitantur dentibus haustus,

1070 longe alio pacto gannitu vocis adulant,
et cum deserti baubantur in aedibus aut cum

plorantes fugiunt summisso corpore plagas.
Denique non hinnitus item differre videtur,
inter equas ubi equus florenti aetate iuventus
1075 pinnigeri saevit calcaribus ictus Amoris
et fremitum patulis sub naribus edit ad arma,
et cum sic alias concussis artibus hinnit?
Postremo genus alituum variaequae volucres,
accipitres atque ossifragae mergique marinis
1080 fluctibus in salso victum vitamque petentes,
longe alias alio iaciunt in tempore voces
et cum de victu certant praedaeque repugnant.
Et partim mutant cum tempestatibus una
raucisonos cantus, cornicum ut saecula vetusta
1085 corvorumque greges ubi aquam dicuntur et imbris
poscere et interdum ventos aurasque vocare.
Ergo si varii sensus animalia cogunt,
muta tamen cum sint, varias emittere voces,
quanto mortalis magis aequumst tum potuisse
1090 dissimilis alia atque alia res voce notare!

Lucretius, *De Rerum Natura* 5.988-1090

Aantekeningen

988	nimio plus saec(u)lum	veel meer generatie, geslacht
989	linquo lamentum	= relinquo (jammer)klacht
990	unus ... quisque magis deprendo, deprehendere eorum	iedereen <i>nl.</i> quam nunc = deprehendo <i>verbinden met</i> unus ... quisque
991	pabulum haustus	voedsel verscheurd
992	nemus, nemoris (<i>onz.</i>) montis gemitus, gemitus repleo, replere	woud = montes gekreun, geschreeuw = compleo + <i>abl.</i>
993	sepelio, sepelire viscera, viscerum (<i>onz. mv.</i>) bustum	begraven ingewanden, <i>vandaar</i> : lichaam graf
994	quos effugium servarat adesus	<i>het antecedent is het ingesloten onderwerp van</i> accibant (<i>r. 996</i>); <i>vertaal</i> : zij, die ... vlucht, ontsnapping = servaverat aangevreten
995	posterius tremulus ulcus, ulceris (<i>onz.</i>) taeter	later (<i>verbinden met</i> accibant) bevend, trillend zweer, wond etterend
996	palma horrifer accibant accio, accire Orcus	hand ijselijk = acciebant roepen (god van de) onderwereld; <i>gelijk gesteld met Pluto/Hades</i>
997	donique privarant privo, privare + <i>abl.</i> vermina, verminum (<i>onz. mv.</i>)	totdat = privaverant beroven van stuiptrekkingen, krampen
998	expertis expers, expertis + <i>gen.</i>	= expertes verstoken van
999	virum sub signis ducor, ducere	= virorum <i>onder de wapenen gevoerd worden</i> > in militaire dienst gaan
1000	turbidus	stormachtig, woelig
1001	aequor, aequoris (<i>onz.</i>) lido, lidere navis	vlakke slaan, beuken = naves
1002	temere incassum (<i>bijw.</i>) coorior	doelloos voor niets = orior

1003	saevibat saevio, saevire mina inanis inanis, inanis	= saeviebat tekeer gaan, woeden dreiging = inanes zonder inhoud
1004	placidus pellacia	rustig verleiding
1005	subdolus pellicio, pellicere fraus, fraudis	verraderlijk lokken bedrog, schade, nadeel
1006	navigium ratio, rationis caecus	zeevaart praktijk verborgen
1007	tum deinde penuria languet, languere	in die tijd ook gebrek, schaarste in kracht afnemen
1008	membra (<i>onz. mv.</i>) contra (<i>bijwoord</i>) copia mersat merso, mersare	ledematen, lichaam daarentegen overvloed <i>vul als lijd. vw. aan:</i> membra onderdompelen, <i>hier:</i> laten doodgaan
1009	imprudens, imprudentis	onopzettelijk, nietsvermoedend
1010	vergo, vergere sollers, sollertis	<i>hier:</i> toedienen bekwaam, listig
1011	pellis pellis, pellis pararunt paro, parare	= pelles (dieren)huid = paraverunt <i>hier:</i> verwerven
1012	concedo, concedere in + <i>acc.</i> concubitus, concubitus	zich schikken in gemeenschap
1013	proles, prolis videre creatam	nageslacht = viderunt <i>vul aan:</i> esse
1014	mollesco, mollescere	verzachten
1015	alsius	koud, verkleumd
1016	ita tegmen, tegminis	<i>nl. als vroeger</i> bedekking
1017	Venus, Veneris imminuo, imminuere viris	<i>metonymisch gebruikt</i> verminderen = vires
1018	blanditiae (<i>mv.</i>) ingenium fregere	lieve woordjes aard = fregerunt
1019	tunc et amicitiem iungo, iungere aveo, avere finitimi, finitimorum (<i>mnl. mv.</i>) inter se laedo, laedere	toen ook vriendschap sluiten verlangen buren <i>verbinden met iungere (r. 1019)</i> schade toebrengen
1021	commendarunt	= commendaverunt; <i>vul aan:</i> inter se

	commendo, commendare	toevertrouwen
	muliebre saeculum	<i>zie r. 988</i>
1022	gestus, gestus	gebaar
	balbus	stamelend, brabbelend
	significo, significare	te kennen geven
1023	imbecillus	zwak
	misererier	= misereri
	omnis	= omnes
1024	omnimodis	in alle gevallen
	gignor, gigni	ontstaan
1025	bona magnaue pars	<i>vul aan:</i> hominum
	castus	fatsoenlijk, gewetensvol
1026	aut	of anders
	foret peremptum	= esset peremptum
	perimo, perimere,	<i>passief:</i> uitsterven
	<i>PPP:</i> peremptus	
1027	perduco, perducere	voortzetten
	propago, propaginis	voortplanting
1028	subegit	<i>vul als lijd. vw aan:</i> eos
	subigo, subigere	dwingen
1029	exprimo, exprimere	vormen, uitdrukken
1030	longe	heel, zeer
	non alia ratione atque ... cum	niet anders dan wanneer
1031	protraho, protrahere ad + acc.	brengen tot
	infantia linguae	<i>onderwerp bij:</i> facit
	infantia	onvermogen
1032	monstrent	<i>vul als lijd. vw. aan:</i> ea
	monstro, monstrare	aanwijzen
1033	vis	= vires
	quoad + con.	waartoe, waarvoor
	abutor, abuti	gebruiken (<i>hier met acc.</i>)
1034	cornua <i>t/m</i> exstent	<i>vertaal:</i> priusquam cornua nata vitulo
	cornua (<i>mv.</i>)	frontibus exstent
	vitulus	hoorns
	frons, frontis	kalf
	exsto, exstare + <i>abl.</i>	voorhoofd
1035	illis	uitsteken uit
	peto, petere	<i>bedoeld worden de cornua</i>
	infestus	aanvallen
	inurgeo, inurgere	dreigend
1036	catulus	stoten, duwen
	scymnus	jong
1037	unguis, unguis	welp
	morsus, morsus	klauw
	repugno	het bijten
1039	alituum	= pugno
	ales, alitis	= alitum
	porro	vogel
		verder

1040	ala fido + <i>abl.</i> pinna tremulus auxiliatus, -us peto a + <i>abl.</i>	vleugel vertrouwen op vleugel fladderend = auxilium zelf behelpen met, vragen van
1041	proinde distribuo, distribuere	daarom toedelen, geven
1042	inde	<i>hier:</i> van hem
1043	desiperest noto, notare	= desipere est + <i>inf.</i> ; het is dwaas te benoemen
1045	quisse queo, quire, <i>perf.</i> quivi	= quivisse kunnen
1046	usi fuerant	= usi erant
1047	insero, inserere, <i>PPP:</i> insitus notities, notitiei	inzaaien, inplanten voorkennis (<i>De dichter gebruikt hier een argument, gebaseerd op de Epicurische kennistheorie. Wanneer men iets zoekt of iets wil creëren, moet eerst een algemeen idee (Latijn: notities) in de geest van de schepper of zoeker aanwezig zijn, van wat hij gaat creëren of zoeken. Een dergelijk algemeen idee is gebaseerd op een reeks zintuiglijke waarnemingen. Iemand die een tafel maakt, heeft in zijn geest een algemeen idee 'tafel', gebaseerd op de vele tafels die hij in zijn leven reeds gezien heeft.</i>)
1050	item pluris domo, domare	netzo = plures (homines) onderwerpen, noodzaken, dwingen
1051	perdisco	= disco
1052	surdus	doof (<i>figuurlijk</i>)
1053	facto facilest	om te doen = facile est
1054	amplius (<i>bijw.</i>) fero, ferre auris	langer(e tijd) verdragen = aures
1055	inauditus obtundo, obtundere	nog niet gehoord bonken tegen
1056	tantopere (<i>bijw.</i>)	zozeer
1057	vigeo, vigere	krachtig, effectief zijn
1059	pecus, pecudis (<i>vrl.</i>) mutus denique saecla ferarum fera	vee stom (<i>niet in staat om te spreken</i>) zelfs <i>zie r. 988</i> wild dier
1060	dissimilis cieo, ciere	= dissimiles voortbrengen, uiten

1061	cum metus aut dolor est glisco, gliscere	<i>vul aan:</i> eis toenemen
1062	quippe etenim	inderdaad, want
1063	cum primum Molossus Molossus	zodra (als) = Molossorum Molossisch, uit Epirus (<i>landstreek in Noord-Griekenland</i>)
1064	rictum fremo, fremere nudo, nudare dentis	bek, muil grommen ontbloten = dentes
1065	longe alio sonitu ... et cum rabies, rabiei restringuo, restringuere	<i>zie r. 1030</i> met een ander geluid ... dan wanneer woede inhouden
1066	latro, latrare	blaffen
1067	catulus blandus lambo, lambere	puppie liefkozend likken
1068	morsus, morsus peto, petere	<i>zie r. 1037</i> <i>hier:</i> zogenaamd aanvallen
1069	suspensus tener	ingehouden zacht, <i>predicatief-proleptisch:</i> zodat ze zacht zijn
1070	haustus, -us pactum gannitus, gannitus adulo, adulare alio pacto ... et cum	het opslokken manier gekef kwispelend naderen op een andere manier, ... dan wanneer
1071	baubor, baubari	huilen (<i>van een hond</i>)
1072	ploro, plorare summissus plaga	janken ineengekrompen slag
1073	hinnitus, hinnitus	gehinnik
1074	equa iuvenus	<i>vrouwelijk vorm van equus</i> jong
1075	pinniger saevio, saevire calcar, calcaris icio, icere	gevleugeld, met vleugels tekeergaan prikkel treffen
1076	fremitus, fremitus patulus nares, narium edo, edere ad arma	gebries opengesperd neusgaten laten horen <i>nl. het liefdesspel</i>
1077	alias concussus artubus artus, artus	op een andere manier trillend = artibus ledemaat

1078	hinnio, hinnire alituum volucris, volucris (<i>vrl.</i>)	hinniken <i>zie r. 1039</i> dier met vleugels
1079	accipiter, accipitris ossifraga mergus marinus	havik zeearend meeuw van de zee
1080	salsum victus, victus	zout water eten
1081	iacio, iacere alias ... voces, et cum	voortbrengen, uiten <i>zie r. 1030, 1065 en 1070</i>
1082	repugno, repugnare	terugvechten
1083	partim cum ... una + <i>abl.</i> tempestatas, -atis	deels tegelijk weersgesteldheid
1084	raucisonus cantus, cantus cornix, cornicis	rauwklinkend gezang kraai
1085	corvus grex, gregis imber, imbris	raaf zwerm regen, regenbui
1086	aura	bries
1088	mutus	<i>zie r. 1059</i>
1089	quanto magis mortalis aequumst tum	hoeveel meer = mortales = aequum est <i>nl. in de primitieve tijd</i>
1090	dissimilis	= dissimiles

De dactylische hexameter

Het schema van de dactylische hexameter is: uu, uu, uu, uu, uu, u.

Voor uitleg over het metrum verwijzen we naar de powerpoint die op de website www.klassiekeolympiaden.nl beschikbaar is gesteld.